

РОБЪРТ ШЕКЛИ
МАКС ИЗПЪЛНЯВА СВОЯ
ДЪЛГ

Превод от руски: А. Грозданова, 1978

chitanka.info

След като се приземиха успешно на Регулус V и уредиха лагера си, членовете на експедицията активираха Макс, патрулиращият робот ПР–22–0134, който бе предназначен да охранява лагера от туземците. Макс имаше цвят на оксидирана стомана, но го преобоядисаха в нежно синьо, което радваше очите. Роботът бе висок само четири фута и се придвижваше на два шарнирни крака.

Честно казано, Макс не притежаваше качествата, които му се приписваха. ПР–22–0134 не бе по-умен от сметосъбирачката на Мак-Кормик и бе добър като прокатен стан. Колкото до моралните устои, Макс великолепно издържаше сравнението с една каменотрошачка и не претендираше за повече.

Историята започна, когато капитан Бити и лейтенант Джеймс приготвиха реактивния всъдеход и се отправиха на двуседмична разузнавателна експедиция. В лагера останаха лейтенант Халоран и Макс.

Халоран бе дребен луничав здравеняк. Той имаше жизнерадостен характер, изобретателен ум и не оставаше длъжен никому. Като закуси, Халоран настрои апаратурата за връзка с разузнавателния отряд, изтегна се в шезлонга и потъна в съзерцание на пейзажа.

За любителя на мрачните и изоставени пустини Регулус V би бил изключително подходящо място: навсякъде се простираше унил еднообразен ландшафт — скали и канари, покрити със застинала лава. В бледото небе летяха тук-там птичета, прилични на врабчета, а сред канарите сновяха зверчета, които отдалеч напомняха на койоти.

Халоран плю и стана.

— Аз ще се поразходя, Макс — обърна се той към робота. — Ти пази лагера.

Роботът насочи към Халоран сензорните си елементи.

— Слушам, сър.

— Не пущай в лагера туземци, особено двуглави с изкълчени колене.

— Слушам, сър. — Когато ставаше дума за туземци, Макс изцяло загубваше своето и без това оскъдно чувство за хумор. — Знаете ли паролата, мистър Халоран?

— Да, Макс. А ти?

— Зная я, сър.

— О'кей. Довиждане.

Като поскита около час из околностите и не намери нищо достойно за неговото внимание, Халоран се върна. ПР-22-0134 спокойно патрулираше около лагера.

— Здравей! — весело поздрави робота лейтенантът. — Има ли нещо ново?

— Стой! — заповяда Макс. — Паролата!

— Не се прави на глупак, Макс. Не съм настроен...

— Стой! — отново извика роботът.

Лейтенантът рязко спря. Фотоелектрическите елементи на робота засвяткаха заплашително, чу се двойно изщракване — включила се бе бойната система. Халоран реши да действа внимателно.

— Ето, спрях — весело каза той. — Казвам се Халоран. Сега всичко наред ли е, Максчо?

— Моля, кажете паролата!

— „Камбанки“. Задоволява ли те, скитнико?

— Не мърдайте — с леден глас заповяда роботът. — Вие не казахте вярната парола.

— Как смееш, дявол да те вземе? — закрещя Халоран. — Нали аз сам ти я дадох!

— Това е старата парола.

— Старата? Ти луд ли си, мерзавецо? „Камбанки“ е единствено правилната парола и тя не може да е стара, защото няма никаква нова. Освен ако... — Една мисъл проблясна в съзнанието на Халоран, от която по тялото му запълзяха мравки. — Освен ако... — с унил глас повтори той — преди да тръгне капитан Бити не ти е дал нова парола...

— Да — равнодушно потвърди Макс.

— Трябваше да предвидя това — каза Халоран и примирително се усмихна. В подобни ситуации той бе изпадал и друг път, но в лагера винаги имаше някой и работата се уреждаше лесно. Разбира се, и сега няма за какво да се тревожи. Малко здрав разум и нелепата ситуация ще бъде премахната.

— Макс — умолително заговори Халоран, — аз разбрах в какво се състои работата, приятелю. Капитан Бити ти е дал нова парола, но е забравил да ми я съобщи. Голям майтап!

Роботът мълчеше. Халоран продължи:

— Но във всеки случай грешката може да се поправи, нали?

— Искрено се надявам, че е така — великодушно отвърна роботът.

— Това е съвсем просто! — весело каза Халоран. — Когато капитанът ти дава нова парола, той я съобщава и на мен. Но за да няма недоразумения, както сега, той записва паролата на лист.

— Наистина ли? — интересува се Макс.

— Да. Винаги. И сега също. Виждаш ли палатката зад теб?

Роботът извърна единия сензорен елемент на сто и осемдесет градуса, без да отмества второто си „око“ от Халоран.

— Виждам.

— О'кей. В палатката има маса. Върху нея се намира сива метална кутия. В тази кутия лежи листчето, на което са записани честотата на вълните на радиовръзката и паролата. Виждаш ли, колко е просто?

Роботът изслуша лейтенанта с видимо равнодушие. На Халоран дори му се стори, че Макс се прозя.

— Вие трябва да знаете как се произнася паролата, а не къде е записана — последва бюрократичен отговор. — Ако ми кажете паролата, ще ви пусна в лагера. В противен случай съгласно с получената заповед аз нямам право да постъпя така.

— Проклятие! — избухна Халоран. — Слушай, тенекиен идиот, аз съм Халоран, ти ме познаваш много добре, празноглав бърбинецо! Аз, който със собствените си ръце те активирах! Вдъхнах ти, консервена кутийо, живот! Прекрати тази комедия и ме пусни в лагера!

— Приликата ви с мистър Халоран е наистина удивителна — честно си призна роботът, — но аз нямам право да се доверявам на чувствата си. Аз ще повярвам в правотата на вашите думи само тогава, когато ми кажете вярната парола.

Халоран с мъка потисна новия пристъп на ярост.

— Макс, стари приятелю, — ласкаво заговори той — ти, какво, смяташ ме за туземец ли?

— Тъй като не знаете паролата, аз се ръководя именно от това предположение — сдържано потвърди демагогът-робот.

— Макс! — закрещя Халоран и пристъпи напред. — Моля те...

— Не пресичайте кръга! — извика роботът и сензорните му елементи светнаха заплашително. — Аз не зная кой сте вие, но се дръпнете назад.

— Добре, добре — побърза да се подчини Халоран. — Недей да нервничиш...

Той отстъпи няколко крачки, седна на една издатина на канарата и се замисли.

Работата ставаше сериозна.

Настъпи пладнето на хилядочасовите денонощия на Регулус V. В мъртвобледото небе светеха две слънца, две деформирани бели петна. Те вяло пъплека над сивия гранитен хоризонт и от изгарящите им лъчи се криеше всичко живо.

В жаркото небе се рееха птици. Уморени животинчета пробягваха от една сенчица към друга. Някакво същество, което приличаше на росомаха, гризеше нещо край палатката, но роботът не обръщаше никакво внимание на тази твар. Върху издадения край на канарата, прегърбен, седеше човек и наблюдаваше работа.

Страшната горещина и липсата на вода вече бяха започнали да се отразяват върху самочувствието на Халоран. Като анализираше положението, той дойде до извода, че без вода дълго няма да издържи и ще загине от жажда. Вода имаше само в лагера. Там имаше вода колкото искаш, но проклетият робот я правеше недостъпна!

След три дена Бити и Джеймс ще се обадят, но няма да се разтревожат особено много, ако Халоран не им отговори: тук радиовълните се разпространяваха много лошо. Поредният сеанс щеше да се състои същата вечер, а после — на следващия ден. И едва тогава, когато нямаше да успеят да се свържат, Бити и Джеймс щяха да си позволят да се върнат в лагера. Значи, в най-добрия случай ще минат четири земни дни. Но не е ли все едно: четири дена или четири години?

Когато загубата на вода достигне десет-петнадесет процента от телесното тегло, той ще изпадне в шоково състояние. Това може да

стане внезапно. Скитниците бедуини загиват без вода след двадесет и четири часа. Автомобилистите, които са претърпели авария в Мохавската пустиня в югозападната част на САЩ, не са изтрайвали и едно денонощие.

Въздухът на Регулус V бе по-зноен от въздуха на Калахари и по-сух от въздуха в Долината на смъртта. Местните денонощия продължаваха хиляда земни часа...

Колко още ще издържи? Ден? Два?

Трябва да забрави за Бити и Джеймс — тях той няма да дочака. На всяка цена трябва да стигне до водата в лагера. И колкото може по-бързо.

Но как да надхитри този тенекиен идиот?

Лейтенантът пусна в ход логиката.

— Макс, ти знаеш, че аз, Халоран, излязох от лагера и че след един час, аз, Халоран, се върнах и сега стоя пред теб и не зная паролата.

— Това звучи доста правдоподобно — уклончиво призна роботът.

— Тогава... — зарадва се Халоран.

— Аз обаче не мога да се ръководя от това — продължи роботът. — Аз съм създаден, за да пазя лагера от туземците, а не да водя преговори с всякакви съмнителни личности.

— Аз ли съм съмнителна личност? — избухна Халоран. — Добре, дявол да те вземе, донеси ми поне бидона с водата.

— Нямам право. Това противоречи на заповедта.

— От кой идиот получи такава заповед?

— Не съм я получавал. Но даденото заключение произтича от главната заповед. Аз не трябва да помагам или съдействувам на туземците.

Халоран не издържа. Макс обаче не обърна никакво внимание на неговите оскърбления, тъй като бе програмиран само за това — да не допуска туземци в лагера.

Когато наговори всичко, което му дойде в главата, туземецът, който се представяше за лейтенанта, се скри зад скалата.

Няколко минути след това иззад скалата изскочи същество, което си подсвиркуваше весело.

— Здравей, Максчо — каза съществото.

— Здравейте, мистър Халоран — вежливо отвърна роботът.

Лейтенантът спря на десетина крачки от кръга.

— Разглеждах околността, но нищо интересно не забелязах — каза той. — Случи ли се нещо през моето отсъствие?

— Да, сър — отвърна Макс. — Един туземец се опита да влезе в лагера.

— Наистина ли? — Халоран учудено вдигна вежди. — Как изглеждаше?

— Приличаше на вас като две капки вода, мистър Халоран.

— Дявол да го вземе! — извика Халоран. — А ти как определи, че това не съм аз?

— Той се опитваше да влезе в лагера, без да знае паролата. Истинският мистър Халоран не би постъпил никога така.

— Разбира се — увери го лейтенантът. — Браво, Максчо. Сега ние трябва много да внимаваме.

— Да, сър. Благодаря ви, сър.

Халоран кимна. Той беше доволен от себе си.

Макс действуваше, като се ръководеше от основния принцип, съгласно който земляните винаги знаят паролата. Според другото основно правило туземците никога не знаят паролата, но винаги се стремят да влязат в лагера. Значи, всяко същество, което не се опитва да влезе в лагера, е лишено от този свойствен за туземците комплекс и следователно трябва да бъде землянин.

— Приятелю — загрижено каза Халоран. — По време на екскурзията направих едно тревожно наблюдение.

— Какво, сър?

— Забелязах, че лагерът ни е разположен на самия край на огромен разлом в кората на планетата, в сравнение с който пропастта Сан-Андреас е нищожна пукнатинка.

— Лоша работа, сър. И вие смятате, че има опасност?

— И още как, дявол да го вземе. Опасността е толкова сериозна, че ще трябва доста да се потрудим. Ще се наложи да пренесем лагера

на около две мили на запад. И то незабавно. Вземи бидоните с вода и тръгвай след мен.

— Слушам, сър — с готовност се подчини Макс. — Моля, освободете ме от поста.

— О'кей, свободен си — каза Халоран. — Можеш да вървиш.

— Нямам право — отвърна роботът. — Вие трябва да кажете паролата и да обявите, че отсега нататък тя е недействителна. Тогава ще мога да преустановя охраната на лагера.

— Нямаме време за празни формалности! — закрещя Халоран. — Новата парола е „Златна рибка“. Размърдай се, Макс, току що усетих силен трус.

— Аз не почувствувах никакъв тласък.

— Има си хас — озъби се Халоран — Ти си един жалък робот и не можеш да чувствуваш. Проклятие, още един трус! Сега забеляза ли?

— Струва ми се да — неуверено промърмори роботът.

— Тогава бързай, тъпако!

— Не мога, мистър Халоран, — тъжно съобщи роботът. — Нямам право да прекратя патрулирането, докато не ме освободите от поста по установената форма. Моля ви, сър, освободете ме от пост!

— Не се вълнувай — отчаяно каза Халоран. — Аз размислих, засега ще оставим лагера на същото място.

— Но земетресението...

— Мисля, че имаме още малко време. Ще отида още веднъж да проверя.

Той се скри зад скалата. Сърцето му биеше в гърдите като бясно и му се струваше, че кръвта в жилите му става по гъста. Пред очите му се разливаха ярки петна. Халоран почувствува, че почва да му се гади и се скри в микроскопичната сянка.

Безкрайният ден продължаваше. Аморфното двойно бяло петно се смъкна на един дюйм към хоризонта. ПР-22-0134 патрулираше около лагера.

Задуха силен вятър и посипа с пясък немигащите сензорни елементи на Макс. Роботът продължаваше обхода си, като за миг не спираше на едно място. Вятърът стихна, иззад скалата се появи една малка фигурка. Кой беше — Халоран или туземецът? Макс се

въздържа да прави предположения и както преди охраняваше внимателно лагера.

Зад канарата изскочи същото проскубано животинче, което приличаше на койот и залитайки, се шумугна край Макс. Отгоре пикира голяма птица. Раздаде се отчаян вик и върху брезента на палатката блисна кръв. Птицата тежко замаха с крила и се вдигна в небето, а в ноктите си стискаше още треперящата жертва.

Макс не обърна никакво внимание на това. Той наблюдаваше човекоподобното същество, което, клатейки се, приближаваше лагера.

Съществото спря пред кръга.

— Добър ден, мистър Халоран — поздрави Макс. — Трябва да кажа, сър, че вие проявявате явни признаци на силно обезводняване. Подобно състояние води до шок, загуба на съзнанието и смърт, ако не се вземат незабавно мерки.

— Млък — пресипнало заповяда Халоран.

— Слушам, мистър Халоран.

— И престани да ме наричаш мистър Халоран.

— Защо, сър?

— Защото аз не съм Халоран. Аз съм туземец!

— Така ли? — учуди се роботът.

— Да. Ти какво, не вярваш ли?

— Такова безапелационно изявление...

— Нищо. Сега ще ти докажа... *Аз не знам паролата!* Стига ли ти?

Като усети, че роботът се колебае, Халоран добави:

— Мистър Халоран заповяда да ти напомня критериите на твоето поведение: землянинът е разумно същество, което знае паролата; туземецът е разумно същество, което не знае паролата.

— Правилно — неохотно се съгласи роботът. — Знаенето на паролата — това е моят главен критерий. Но чувствавам, че тук нещо не е в ред. Ами ако ме лъжете?

— Аз ли? — престори се на възмутен Халоран. — Ако те лъжа, тогава аз *трябва да бъда* землянин, който, естествено, знае паролата. В такъв случай няма никаква опасност. Но ти знаеш, че аз не лъжа, тъй като нито един землянин няма да почне да лъже, когато се касае за паролата.

— Аз не съм уверен...

— Тогава слушай. Никой землянин няма да почне да се представя за туземец, нали?

— Разбира се.

— А знаенето на паролата е единственият достоверен критерий при отличаването на землянина от туземеца, нали?

— Да.

— Значи, работата е ясна? — угоднически запитва Халоран.

— Все още не съм уверен — упорито измърмори Макс и Халоран разбра, че на самоуверения и горд със своето съвършенство робот е неприятно да слуша наставленията на един туземец, дори ако той се мъчи да докаже, че наистина е туземец.

Най-после Макс каза:

— Добре, съгласен съм, че сте туземец. Следователно не мога да ви пусна в лагера.

— Че аз не те и моля за това. Работата е там, че аз съм пленник на Халоран. Знаеш ли какво значи това?

Сензорните елементи замигаха бързо бързо.

— Не — отвърна роботът.

— Това значи — поясни Халоран — че ти трябва да се подчиниш на заповедта на Халоран, който нареди да ме затвориш в лагера под стража.

— Но мистър Халоран знае, че не мога да ви пусна в лагера! — извика Макс.

— Разбира се! Но Халоран заповяда да ме поставиш в лагера под стража, а това е съвсем друго.

— Нима? — с недоумение запитва роботът.

— Разбира се! Ти знаеш, че земляните винаги арестуват туземците, които се опитват да се промъкнат в лагера.

— Да, май че съм чувал нещо подобно — объркано промърмори Макс. — Но все едно, не мога да ви пусна в лагера. Измислих! Ще ви пазя тук, пред кръга! — тържествено закрещя той.

— Това не е редно — мрачно възрази Халоран.

— Нищо друго не мога да направя.

— Е, добре — съгласи се Халоран, като седна на нагорещения пясък. — Значи аз съм твой пленник?

— Да.

— Тогава ми донеси вода.

— Не мога.

— Дявол да го вземе, ти знаеш, че с пленниците трябва да се отнасяме хуманно.

— Да, чувал съм за това — призна Макс. Няколко секунди той размисляше нещо. — Ще ви донеса вода, след като мистър Халоран се напие.

— Но водата ще стигне и за двама ни — запротестира Халоран.

— Това ще реши мистър Халоран — отрязва Макс.

— Добре — съгласи се Халоран и стана прав.

— Къде тръгвате? — разтревожи се Макс.

— Зад скалата — отвърна Халоран. — Дойде време за моята ежедневна молитва, а съм свикнал да се моля в пълно уединение.

Изминаха няколко минути. Иззад скалата се показа Халоран.

— Мистър Халоран? — извика го Макс.

— Да, аз съм — жизнерадостно отговори лейтенантът. — Къде е моят пленник?

— Тук е, сър. Моли се зад скалата.

— Отлично. Слушай, Макс, когато се върне, непременно му дай да пие вода.

— С удоволствие, сър. Само че първи вие трябва да се напиете.

— Я виж — презрително кимна Халоран. — На мен съвсем не ми се пие. Но ти дай малко вода на този нещастен туземец.

— Не мога, сър, докато не видя, че вие сте се напили добре. Вече ви напомних, че вашият организъм е силно обезводнен, сър, и виждам, че състоянието ви се влошава. Скоро ще изгубите съзнание. Много ви моля, сър, напийте се с вода.

— Е, добре, не хленчи — с престолено нежелание се съгласи Халоран. — Донеси бидона.

— О, сър! — умоляващо извика роботът.

— Какво има пък сега?

— Вие знаете, че не мога да напусна поста.

— Защо, дявол да те вземе?

— Това противоречи на заповедта. Още повече, че зад скалата се крие туземец.

— Нищо, Максчо, аз ще попазя заради теб, приятелю, а ти бъди послушно момче и донеси бидона.

— Благодаря за предложението, сър, но аз не съм никакъв обикновен робот, а охранявам лагера! Само когато чуя паролата, която отменя поста...

— О-о-о — изохка Халоран. Той безсилно се повлече нататък и се скри зад скалата.

Халоран лежеше напълно изтощен. Гърлото го болеше от пререканията с тъпия робот, а тялото му пареше мъчително от изгарянията. Опалената от безпощадните лъчи кожа почерня и се покри с мехури. Болка, жажда и умора се сляха в едно усещане. Халоран се ругаеше. Какъв тъпак трябва да си, за да изпаднеш в такова идиотско положение! Каква нелепа смърт! Претърколи се по гръб и се загледа в посърналото небе. Пред очите му се мержелееха някакви черни точки. Халюцинация? Дявол да го вземе, това са лешояди! Те дори са оставили на мира койотите, предвкусвайки по-апетитната едра, двукрака плячка.

Халоран си наложи да седне. Помисли, помисли, още!

От гледна точка на Макс всички разумни същества, които знаят паролата, са земяни, а всички разумни същества, които не я знаят — туземци.

Следователно...

За миг на Халоран му се стори, че е намерил изход. Но не можеше да се съсредоточи. Птиците, които ставаха все по-нагли, едва не го докосваха с крилата си. Иззад камъка излезе един койот, и, ах, мръсникът му, започна за души обувките му...

Мисли, дявол да те вземе, мисли!

Обективно Макс е глупав като тапа. Критериите, от които той се ръководи, са елементарни, като таблицата за умножение. Халоран внезапно си спомни думите на Платон, че човекът е двуного същество без пера. Когато Диоген му донесъл едно оскубано пиле, Платон бил принуден да измени своето определение по следния начин: човекът е двуного същество без пера, но с широки нокти.

Впрочем, какво отношение има това към Макс?

Халоран разтърси главата си, но пред очите му стоеше образът на пиле, високо шест фута без пера и с широки нокти.

— Дявол да го вземе! — извика Халоран. — Що за глупак съм бил! Как не се сетих по-рано!

След три земни дни капитан Бити и Джеймс се върнаха в лагера. Те видяха Халоран, който лежеше в безсъзнание. Лейтенантът пресипнало бърбореше, че Платон не го пуца в лагера, че той, Халоран, се е превърнал в шестфутово пиле без широки нокти и по този начин е взел всичко най-добро от учения професор и от неговия приятел — робота.

Наистина, преди да изпадне в безсъзнание, Халоран бе надраскал върху лист хартия: „Не зная паролата, не мога да се върна и да кажа на фабриката да постави възвратен механизъм в роботите от типа на нашия глупак.“

От тази безмислица Бити не можа да разбере нищо и започна да разпитва Макс. От разказа на робота той си изясни, че Халоран се е отлъчвал за кратко време от лагера, че после при робота са идвали разни туземци, които напълно приличали на Халоран. Капитанът веднага съобрази, че Халоран е предприемал отчаяни опити да се добере до водата.

— И какво стана после? — настояваше Бити. — Как Халоран влезе в лагера?

— Той не е влизал — продължи Макс. — Той просто беше там.

— Но как мина край теб?

— Какво говорите, сър, — ухили се самодоволно Макс. — Това е изключено. Мистър Халоран бе вътре в лагера.

— Не разбирам — отчая се Бити.

— С нищо не мога да помогна, сър. Очевидно вашите мозъци... Моля за извинение, сър! Страхувам се, че само мистър Халоран ще съумее да ви отговори.

— Той още дълго няма да може да съобразява — каза капитанът. — Но щом е измислил изход, да се опитаме и ние да възстановим логиката на събитията. И така...

Колкото и да се мъчиха обаче Бити и Джеймс не можаха да разберат как Халоран е влязъл в лагера. Те не можеха да погледнат на

случилото се с очите на робот ПР–22–0134.

Зной, вятър, птици, скали, две слънца, пясък. Аз не обръщам внимание на несъщественото. Аз охранявам лагера от туземци.

Нещо пълзи към мен в пясъка между канарите. Това е едро същество с четири крайника, лицето му е скрито под разбърканите коси.

Сверявам с главните критерии, за да си изработя съответната реакция.

Аз зная, че туземците и хората са два класа разумни същества, разумът на които се проявява в членоразделна реч, дадена им, за да отговарят на моите въпроси.

Хората винаги отговарят правилно, когато им предложи да кажат паролата.

Туземците винаги отговарят неправилно, когато им предложи да кажат паролата.

И хората, и туземците винаги отговарят — правилно или неправилно.

Щом е така, аз трябва да предположа, че всяко същество, което *не* отговаря на повикване, *не е способно* да отговаря и следователно не трябва да му обръщам внимание.

Трябва да изключа птиците и койотите. Трябва да изключа голямото животно, което пълзи край мен. Но не бива да приспивам бдителността си, тъй като някъде наблизо се намира мистър Халоран, а зад скалата се моли туземецът.

Но какво е това? Аз виждам, как мистър Халоран, оказал се по някакво чудо в лагера, стене и се гърчи, изнемогвайки от обезводняване, а животното, което пропълзя в лагера, изчезна безследно. Туземецът очевидно още се крие зад скалата... Струва ми се, сега аз имам право... не, аз съм длъжен да дам на мистър Халоран вода.

Публикувано в списание „Наука и техника за младежта“, брой
10/1978 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.